

Duray Zsuzsa: Enontekiö és a számik (2019)

[KÉZIRAT]

Sápmi, a Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország legészakibb részeitől a Kola-félszigetig terjedő terület az őshonos számi kisebbség szülőföldje a számi identitás egyik legmeghatározóbb építőeleme annak ellenére is, hogy manapság a finnországi számiknak csak körülbelül 40%-a él az őshonos területen.

A kutatás tágabb helyszíne Enontekiö (számiul: *Eanodat*) közigazgatási területe egyike annak a három legészakibb finnországi településnek, amelyet Svédország és Norvégia határol, és ahol a legutóbbi népszámlálási adatok szerint a helyi lakosság 11%-a, 203 fő tartja magát számi anyanyelvűnek. A közigazgatási területen 2015-ben 11 svéd nemzetiségűt tartott nyilván a finn statisztikai hivatal (vö. Tilastokeskus). Az Enontekiö közigazgatási területén élő számik elsősorban, kisebb településeken élnek, koncentráltabban Hetta (számiul: *Heahtta*) központi településén. Enontekiö a harmadik legnagyobb (8391 km²) közigazgatási terület és egyike a legritkábban lakottaknak (0,24 fő/km²) Finnországban. Ugyan Hetta Enontekiö központja, a számik életében Inari jelenti a központot, amely helyt ad a finnországi Számi Parlamentnek, a Számi Rádióknak és a Siidának (számi múzeum) is.

Az Enontekiőről az oda utazó kutatók beszámolóiból tájékozódhatunk. Itkonen (1991) részletesen beszámol Lappföldön és Enontekiöben tett 1916. évi látogatásáról. Megjegyzi, hogy utazásai során alig találkozott emberekkel, kivéve néhány számit, akiket erős felépítésűnek és csendesnek írt le, és akik a laestadianizmus, a skandináviai evangélikus egyház konzervatív vallási irányzatának követői voltak. Útleírásában arról is számot ad, hogy Hetta falva gyönyörű helyen található, a mély Ounisjärvi folyója mentén fekszik, amely fölé a 710 méter magas Ounastunturi emelkedik. Itkonen említést tesz Jyppyrä erdős dombjáról is, ahol a dombtetőre vezető ösvényen egy különleges követ (finnül: *Seitakivi*) láthatunk, amely a hagyományos számi hitrendszer részeként a helyi számik népszerű úticélja volt. A helyszínen számi szokás szerint rénszarvas agancsot és ezüst érméket helyeztek a köre, hogy azok egészséget és jólétet hozzanak a család számára. A régió első számi lakosai a mai Näkkäljärvi település közelében találtak otthont maguknak, ott, ahol Itkonen is élt egy ideig, hogy tanulmányozhassa a számik nyelvét és életét. Beszámolójában megemlíti egy barátságos, fiatal, finn származású házaspárt, akik már a helyi számi közösségben születtek és nevelkedtek fel, és akik számiul sokkal jobban beszéltek, mint finnül, sőt a számik népviseletét is szívesen öltötték magukra. A fiatal pár állattenyésztésből élt, míg a réntartó számik tőlük messzebb, a norvég határ közelében, Pöyrisjärvi faluban éltek. Itkonen leírja, hogy a réntartás nagyon jövedelmező tevékenység volt, különösen az első világháború miatt, amikor a rénszarvasból készült termékek ára megkétszereződött. Abban az időben huszonkét számi családot talált Enontekiöben, akik hagyományos számi sátorban, *kotában* éltek. A Pöyrisjärvi partján akkor három *kota* és egy kis kunyhó állt. A kutató öt magyar háborús szökevényvel és finnekkal is találkozott, akiknek a magyar, a finn és a számi nyelv közötti rokonságról is beszélt. Itkonen írásában részletesen bemutatja a számi embereket és életmódjukat, a *kotát*, a réntartást és a halászatot a tundrán. Bemutatja például azt, ahogyan a számik elkészítik a halat, és említést tesz egy számi emberről, aki azt állította, hogy a finnek nem tudják hogyan kell a halat igazán jól elkészíteni. Itkonen akkor egy télies szeptemberről számolt be, és arról, hogy még az októbert is Lappföldön töltötte, hogy megfigyelje ahogyan a számik begyűjtik a rénszarvasokat. Egy számi családdal és annak

rénszarvasaival hagyta el Nunnanen falut, velük állította fel a számi sátrat, hallotta, ahogy a számik énekelnek (számiul: *jojkáznak*), miközben a rénszarvasokat a legelőkhöz vezetik, és megfigyelte azt is ahogyan a számi nők rénszarvasbőrből cipőt készítenek.

Az Itkonen által leírt Enontekiö számi közösségének elszigeteltsége már a múlté, és a számi identitás felépítése is megváltozott az évtizedek alatt kialakuló finn dominancia hatására. Enontekiö tehát megfelelő hely a mai megváltozott és megújuló számi identitás tanulmányozására, ahol bár a kisebbségi nyelvet anyanyelvükként beszélnek az ott élő számik, a kulturális és nyelvi asszimilációs folyamatok jelentősen befolyásolják a mai számi identitás felépítését.

A helyi számi közösség ma hagyományos tevékenységéből, réntartásból és újabban turizmusból él. Enontekiö a belföldi és külföldi turisták népszerű úticélja, akiket elsősorban a táj érintetlensége, nyugalma, valamint a kiváló, téli sportok űzésére is alkalmas terek vonzzanak. A lappföldi területek népszerűségére a számi emberek többsége büszke, és bár néha bosszantja őket a látogatók nagy száma, a Viken tanulmányában szereplő adatközlők úgy tekintenek a turizmusra, mint amely befolyásolja a számi identitást, és mint amely a „kulturális megújulás színtere” (2006: 21). Viken (2006) rámutat arra is, hogy a turizmus a számi embereket nem egyénként, hanem kategóriaként kezeli, ami közvetett módon befolyásolja a számi emberek gondolkodásmódját például saját identitásuk vonatkozásában.

A vizsgált közösség anyanyelve az északi számi, amelyet összesen mintegy 25 000 anyanyelvi beszélőjével a legnagyobb számi beszélőközösségnek tartanak Fenn-Skandináviában. A beszélők száma egyenlőtlenül oszlik meg az egyes államok között: a legtöbb beszélő Norvégiában, a legkevesebb Oroszországban él. Finnországban alig 2000 északi számi beszélőt tartanak nyilván; közöttük egyetlen egynyelvű számi sincs (Jelenleg körülbelül 3500-ra tehető a számi anyanyelvűek összlétszáma Finnországban) Az északi számi az őshonos területeken is kisebbségi nyelv, számszerű többségben csak a lappföldi Utsjoki közigazgatási területén van, ahol a lakosság közel fele tartja magát száminak. Az arány a városokba történő elvándorlások miatt csökkenő, ellentétben az ugyancsak az őshonos területeken, Utsjokitól délre fekvő Enontekiö és Inari közigazgatási területeivel, ahol a legújabb statisztikák szerint némileg növekszik a számik aránya (vö. Tilastokeskus).

A terület és így Enontekiö hivatalos nyelvei is a számi és a finn. Északi számit három település általános iskolájában tanítanak (Kilpisjärvi, Karesuvanto, Hetta). Hetta közigazgatási központjában középiskolában is oktatják a számit. A nyelvi revitalizációs törekvések eredményeképpen ma már számos lehetőség nyílik arra, hogy az iskola segítséget nyújtson a számi nyelv tökéletesebb elsajátításában vagy megtanulásában. Ezzel akár gyermek-, akár felnőttkorban is élni lehet, amikor tudatos választás eredményeként újra tanulható a kisebbségi nyelv, hogy azt aztán tovább lehessen adni a fiatalabb generációknak. A többség és a kisebbség pozitív attitűdjeinek és a nyelvi revitalizációt célzó törekvéseknek következménye, hogy ma a körülbelül 150 éve kezdődött nyelvcseré-folyamat lelassulásának lehetünk tanúi a vizsgált közösségben. A folyamat nem állt meg, hiszen a számiul tanuló diákok legerősebb nyelve továbbra is a többségi finn.

Az 1950-es évektől kezdve vált először lehetővé, hogy a Lappföldön élő számi gyermekek számiul tanulhassanak. Kezdetben ez azt jelentette, hogy csak egy-egy központi település bentlakásos iskolájában gyűltek össze azok a tanulók, akik számiul folytatták alapfokú tanulmányaikat. Az 1970-es években lépett életbe az a törvény, amely szerint a számi

diákoknak – amennyire lehetséges – anyanyelvükön is kell tanulniuk. A számi nyelvű oktatás az 1975–76-os tanévben indult el Utsjoki általános iskolájának alsó tagozataiban, ami az 1980-as években fokozatosan terjedt el Lappföld nagyobb településeinek alapfokú intézményeiben. Az 1990-es években jelentősen nőtt azoknak az intézményeknek a száma, ahol mind számi nyelvű oktatásra, mind pedig számi nyelvoktatásra lehetőség nyílik a számik őshonos területein. 1997-ben Sevettijärvisen és Ivalóban – maori mintára – megalapították az első nyelvi fészkeket, amelyek azóta is aktív szerepet vállalnak a legfiatalabb generációk nyelvi szocializációjában Finnországban. Jelenleg mintegy 400 diák tanul számiul és közel 100 diák tanulja anyanyelvét és a matematikát is számiul. Számi az oktatás nyelve 12 iskolában, és összesen 29 iskolában tanítják a számít tantárgyként.

A látható fejlődés ellenére napjainkban is számos hiányossággal küzd a számi oktatás. Kevés az olyan óvodák száma, ahol a kisebbek számiul tanulhatnak, és a 7–9. évfolyamokhoz érve egyre kevesebb olyan tantárgy van, amelyet számiul tanulhatnak a diákok. Még mindig kevés a képzett számi tanár és óvodapedagógus, valamint a tananyagfejlesztés területén is vannak hiányosságok. A legjobb helyzetben az északi számiul tanuló diákok vannak, mivel jelenleg valamennyi lappföldi iskolában lehet számít és számiul tanulni, sőt öt Lappföldön kívüli intézményben is van erre lehetőség. Az északi számi azért is van szerencsés helyzetben, mert a tananyagkészítést nemcsak a finn, hanem a norvég és a svéd állam is támogatja.

Az általam vizsgált közösség tagjai számi nyelvtudásukat és nyelvhasználati szokásaikat tekintve igen sokfélék. Vannak, akik anyanyelvi vagy közel anyanyelvi szintű számi beszélők, és vannak, akiknek számi nyelvtudása nem megbízható, mert ugyan családi környezetben sajátították el anyanyelvüket, de hiányosan. A mindennapi nyelvhasználatot illetően mind az idős mind pedig a fiatal számik főként a finn nyelvre támaszkodnak, függetlenül attól, hogy mennyire folyékonyan beszélnek számiul. Annak ellenére, hogy a számi közösség tagjai a legtöbb esetben a finn nyelvet használják a mindennapi interakcióikban, és hogy az oktatás nyelve a legtöbb esetben a finn és ritkábban a számi, a legtöbb helyi számi számiként gondol saját magára. A közösségben végzett vizsgálódásaim rámutattak arra is, hogy a mai számi etnikai identitásnak nem „alapfeltétele” a számi nyelvtudás, hanem sokkal inkább van az identitás felépítésében hangsúlyozott szerepe a számi családba születésnek, a számi rokonokkal való kapcsolattartásnak és a hagyományos számi tevékenységeknek. A közösségben végzett interjúk arra engednek következtetni, hogy ezeknek a hagyományos tevékenységeknek, elsősorban a réntartásnak az elhagyása mind a nyelvi, mind pedig a kulturális identitás romlásához vezethet. Ennélfogva a kulturális hagyományoknak, mint az önkifejezés kulcsfontosságú területének ápolása, támogatása elősegítené, hogy a helyi számi közösség visszanyerje életerejét. Hasonlóképpen a helyi számi közösségnek és a többségi közösségnek az őshonos nyelv és kultúra fenntartásához fűződő pozitív attitűdjei is hozzájárulhatnak ahhoz, hogy megerősödjen az a kialakulóban lévő modern számi közösség, amelynek nemcsak azok tagjai, akik még beszélnek anyanyelvüket, hanem a fiatalokból és idősekből álló új beszélők és azok is, akik már nem beszélnek a számi nyelvet, de fenntartják rokonsági kapcsolataikat és számi hagyományaikat, függetlenül attól, hogy finn Lappföldön vagy Lappföldön kívüli, városiasabb vagy városi környezetben élnek-e.